

Magyar Nemzeti Helynévtár Program

1. A Magyar Nemzeti Helynévtár (MNH) létrehozása a magyar nyelv teljes körű feltárásának és kiművelésének, a magyar szellemi örökség megismerésének céljából kulcsfontosságú feladat.

A helynevek **anyanyelvünk szókincsének központi rétegébe** tartoznak. Lokális kötöttségük következtében számuk többszörösen meghaladja a magyar közszók mennyiségét. Összegyűjtésük és közzétételük mindenki számára hozzáférhető formában régi, évszázados célkitűzése a magyar tudományosságnak.

Gróf Teleki József – aki később az Akadémia első elnökeként tevékenykedett – már 1817-ben megfogalmazta egy magyar onomasztikon összeállításának szükségességét. Az **Akadémia**, alapításának fő céljához kapcsolódóan, a 19. században rendszeresen hirdetett meg a magyar helynevek feltárására irányuló pályázatokat. Első nagy sikerű vállalkozásként **Pesty Frigyes** akadémikus állított egybe jelentős (kéziratban maradt) gyűjteményt. A 20. század 30-as–40-es éveiben Erdélyben **Szabó T. Attila** érdeméből éledt újjá ez a kutatási irány, majd az 1960-as–80-as években az **MTA Nyelvtudományi Intézete** irányításával folyt ilyen irányú munka. Ezek mellett csak szórványos, elszigetelt kísérleteket említhetünk meg.

Az e cél megvalósítására tett lépések azonban ez idáig csak **részeredményeket** hoztak, a magyar nyelvterület nagyobbik része a helynevek megismerése terén teljesen feltáratlan maradt.

2. Ennek a feladatnak az elvégzését a 21. század elején több tényező is elengedhetetlenül fontosá tette:

– A határon túli magyarok lakta régiókban a **magyar nyelv** területi és lélekszámbeli **viasszaszorulása**. Ez a folyamat az utóbbi időben egyes, az ott élő magyarságot sújtó kedvezőtlen politikai döntések következtében felgyorsult.

– A **modernizáció**, az életforma rohamos változása a hagyományos szellemi értékek viasszaszorulását is magával hozza.

– A **globalizáció** háttérbe szorítja a lokális értékeket, és ez együtt jár az emberek lokális kötődésének meggyengülésével: a helynevek pedig – funkciójukból adódóan – a **lokális identitástudat** legerősebb kifejezői közé tartoznak.

– A helynevek a magyarság **nyelvi-kulturális örökségének** fontos részét képezik, feltárásuk napjainkban kulturális **leletmentésnek** tekinthető.

3. A megvalósítás minőségi kritériumai.

– A nyelvi gyűjtő- és adatfeltáró munkát minden tekintetben megbízható **szakmai-tudományos környezetben**, tervszerű tevékenységként kell lefolytatni.

– A programnak a **magyar nyelvterület egészére** ki kell terjednie, ahonnan feltétlenül élőnyelvi adatállományt kell összegyűjteni. Ez – lehetőség szerint – a történeti források helynévanyagával is kiegészítendő.

– Az adatfeltárás **alapegysége a település** (ill. az ottani ún. névközösségek), a helynévanyag egybeállítását az egyes településeken lefolytatott alapos helynévgyűjtő munkával valósítható meg.

– A helynévanyagot **korszerű nyelvtechnológiai** eszközökkel, digitális adatbázisként kell egybeállítani, de a nyomtatott formában való megjelentetésére is törekedni kell.

– A helynévanyagnak alkalmasnak kell lennie a **multidisziplináris** felhasználhatóságra, s emellett az élet **gyakorlati** területein is használhatónak kell lennie.

4. Egy nagyszabású helynévi adatbázis megteremtéséhez mára kialakultak a megfelelő szakmai feltételek is.

- A névkutatás (onomasztika) a magyar nyelvtudomány fontos területe volt korábban is, mára azonban olyan önálló interdiszciplináris tudományterületté vált, amelyen kiváló felkészültségű **kutatók** a korábbiaknál jóval magasabb számban végeznek munkát.
- E tudományterület szinte minden intézményben belekerült a **felsőoktatás** és a tudományos utánpótlás képzésének programjába is.
- Ennek következtében a nemzetközi onomasztika a magyar névkutatást ma a **nemzetközi élvonalhoz** tartozónak tekinti: ezt bizonyítja többek között a 26. Nemzetközi Névtudományi Kongresszusnak 2017-ben Magyarországon történt megrendezése.
- A magyar névkutatók kiválóan működő **tudományos közösséget** alkotnak, s ez a közösség (köztük hazai és határon túli kutatók) 2015-ben szándéknyilatkozat aláírásával kinyilvánította elkötelezettségét a MNH létrehozására.
- A **digitális technológiák**, különösen a térinformatika fejlődése és szélesebb körben való elterjedtsége lehetővé teszi nagy mennyiségű adat kezelését is, egy ilyen eszköz hiánya a fent vázolt célok teljesülésének korábban jelentős gátja volt.
- A MNH **informatikai alapjai** megteremtődtek, részben a Debreceni Egyetemen (<http://mnh.unideb.hu/>), részben az ELTE-n (itt az Erdélyi Helynévtörténeti Adattár létrehozásával: <http://eha.elte.hu>).

5. A megvalósítás **személyi feltételei**

- A jelzett intézmények helynévkutatással foglalkozó **oktatói** adják a munka szakmai bázisát, és egyben garantálják a létrejövő MNH szakmai megbízhatóságát. Oktató- és kutatómunkájukhoz kapcsolódóan törekednek arra, hogy az **egyetemi hallgatók** minél szélesebb rétegét vonják be a névtár létrehozásába, biztosítsák szakmai képzésüket. A gyűjtőmunka jelentős időigénye miatt e nélkül a program nem valósítható meg, ezt külföldi tapasztalatok is bizonyítják.

A hallgatók képzésébe a tanítási szünetek időszakában közös tréninget, ill. (korábbi tapasztalatok alapján) ún. adatbázis-építő tábort is be kívánunk építeni. A munkába évente legalább 40-50 egyetemi hallgató bevonását tartjuk lehetségesnek.

A gyűjtőmunkába bevonhatók rajtuk kívül az egyes településeken működő pedagógusok, levéltári és múzeumi szakemberek is.

- A fentiek mellett a MNH fejlesztéséhez **önálló kutatói-koordinátori apparátus** létrehozása is szükséges.

Fiatalt, a névkutatásban járatos (lehetőleg tudományos fokozattal rendelkező) szakemberek láthatják el ezt a feladatot tudományos munkatársi, ill. segédmunkatársi besorolással.

A koordinátorok az adott térség meghatározó műhelyeihez kapcsolódva végzik munkájukat.

A program **szakmai összehangolása** Debrecenben történik, amit szakmai adottságai (egyetemi tanszék, akadémiai kutatócsoport, doktori program megléte) és Kárpát-medencebeli központi földrajzi helyzete indokol.

- A programban részt vesz **informatikus** szakember is, aki az adatbázis informatikai rendszerének a fejlesztését végzi, továbbá **térinformatikus-kartográfus** szakember, aki a térképi megjelenítés szakmai feltételeit biztosítja.

6. A megvalósítás **időbeli feltételei**

- A teljes program megvalósítási időkerete kb. **egy évtizedet** tesz ki.
- Az Akadémia alapításának **200. évfordulójára kiadványok** sora készülhet el, az **adatbázis** pedig elnyerheti teljes formáját, s a publikus hozzáférés mind a szakmai, mind pedig az érdeklődő közönség számára biztosítható.

7. Az **elvégzendő munka** alapirányai.

– **Élőnyelvi gyűjtés** azokon a településeken, amelyekben korábban (de legalábbis az utóbbi fél évszázadban) nem történt ilyen. A program első szakaszában kiemelt figyelmet kell fordítani a **határon túli térségekben** elvégzendő gyűjtőmunkára.

– A meglévő **gyűjtemények integrálása** a MNH-ba: ez egyrészt a nyomtatásban megjelent, másrészt a kéziratos (szakdolgozatok, néprajzi gyűjtések, korábbi szervezett munka keretében készült, félbemaradt gyűjtemények stb.) anyagok digitalizálását jelenti. Ezek fontos segédanyagot jelentenek az élőnyelvi gyűjtések lefolytatásához is.

– Az anyagok folyamatos **feltöltése** a MNH-ba.

– A MNH **informatikai platformjának** folyamatos fejlesztése.

– Az anyag könyv formában való közzététele tájegységek, közigazgatási egységek szerint.

(A legutóbbi időkben megjelent ilyen kötetek: *Hajdú-Bihar megye helynevei I. A Hajdúböszörményi és a Hajdúhadházi járás*. Szerk. Bába Barbara. Debrecen, 2015. *Aranyos vidékének helynevei*. Közzéteszi: T. Szabó Csilla–András Zselyke. Kolozsvár, 2020. – Az előbbi kötet online is elérhető.)

8. Várható eredmények, az anyag hasznosítása

– A magyar helynévkinccs összegyűjtése és hozzáférhetővé tétele **alapkutatásnak** számít, amely több tudomány számára nyújt fontos forrásanyagot.

Az onomasztika a legközvetlenebb felhasználója ennek tudományos szempontból, de interdiszciplináris jellege következtében a magyar nyelvtudomány, a történettudomány, a régészet, a történeti földrajz, a néprajz- és földrajztudomány, de emellett más tudományok is gazdag forrásanyaghoz jutnak általa, amely elsősorban a **Kárpát-medence nyelvi, ill. etnikai-népiségtörténeti kutatásához** nyújt nélkülözhetetlen segítséget.

A forrásanyag tudományos feldolgozása a magyar onomasztika **nemzetközi rangját**, megbecsültségét is elmélyíti. Egyúttal új lehetőséget teremt a szomszédos országok kutatási eredményeivel való szembesítésre, s az ott nem ritkán jelentkező tudománytalan nézetek bírálatára.

– Lehetővé teszi a **térképek** névanyagának frissítését: a határon túli térségekben ennek különösen nagy jelentősége van. Ennek alapján nyelvészek és kartográfusok együttműködése révén elkészülhet az első **Magyar Nemzeti Helynévatlasz**.

– Segíti a **hivatalos helynévadó tevékenységet** az önkormányzatok szintjén, illetve állami szinteken is.

– Népszerű formában digitális alkalmazásokban a **szélesebb közönség** nevek iránti érdeklődését is kielégítheti.

– Felhasználható az **oktatás** minden szintjén: fontos része lehet az anyanyelvi kultúra fejlesztésének, a környezet megismerésének stb., mindez nagyban elősegíti a szülőföldhöz való kötődés, a nemzeti összetartozástudat megerősítését, ez utóbbinak a határon túli magyarság identitásmegőrzésében különösen fontos szerepe lehet.

– Legfontosabbnak azonban talán azt tarthatjuk, hogy a MNH a **magyar szellemi örökség** fontos részének **megőrzését segíti elő**, és lehetővé teszi ennek a visszavezetését a mindennapi élet számos területére, illetve felhasználását a tudományos kutatásban.

Budapest–Debrecen, 2022. január 1.